

HIZKUNTZAK BABESTEKO NAZIOARTEKO ERAKUNDEA

Hizkuntzak mehatxatzen dituzten faktoreak hiru multzotan sailkatu daitezke. Batetik, faktore politikoak daude. Alegia, indarra zein ezkutuko bideak erabiliz, herri, gizarte edo estatu batek beste bat menderatzen du, gero hizkuntza politika zehatzak inposatzeko. Bestetik, faktore fisikoak daude. Hondamendi naturalek edo gizakiek eragindakoek hizkuntza baten hiztunen desagertzea edo murriztea eragin dezakete. Hirugarrenik, faktore ekonomikoak eta sozialak daude. Hau da, herrialde bat beste baten mende gelditu daiteke, arrazoi ekonomiko edo sozialengatik, eta, ostean, herri menderatuaren goi mailako gizarte-klaseek, apurka-apurka, kanpotik etorritako hizkuntza eta kultura bereganatzen dituzte, euren jatorrizko hizkuntza eta kultura gutxietsiz.

Askotan, hiru faktore multzo hauek bereizita eragiten dute, baina, sarritan, elkarlotuta agertzen dira, aniztasun linguistikoa urte gutxitan desagerraraziz.

1. Arriskuan dauden munduko hizkuntzen atlasa

Arriskuan dauden munduko hizkuntzen atlasa (2009) berri-tu du aurrean Unesco erakundeak (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00206>). Atlas honen helburua da desagertzeko zorian dauden hizkuntzen inguruan atentzioa deitzea, politikarien, komunitate linguistikoen eta, oro har, herritarren

artean munduko hizkuntza aniztasuna babestearen aldeko jarraera hedatzea, eta munduan desagertzeko arriskuan dauden hizkuntzekin eta aniztasun linguistikoarekin gertatzen dena azaltzea. Egia esan, informazio oso erabilgarria ematen da atlasean. Modu interaktiboan, oso erraz lortu daiteke munduan zehar arriskuan dauden hizkuntzen egoerari buruzko informazioa.

Atlasean, argi esaten da gaur egun munduan hitz egiten diren 6.700 hizkuntzetatik erdia inguru desagertu egin daitekeela mendea bukatu baino lehen. Gainera, 1950. urtetik 241 hizkuntza desagertu direla azpimarratzen da. Besteak beste, Australian sei hizkuntza desagertu dira, Brasilen 12, Txinan bederatzia, Indonesian 10, Papua Ginea Berrian 10, Errusiar Federazioan 19 eta Amerikako Estatu Batuetan 53. Bereziki, atentzioa deitzen du Hego Ameriketara gertatzen ari den hizkuntzen heriotza. 1950. urtetik 35 hizkuntza desagertu dira Argentinan (4), Bolibian (4), Brasilen (12), Txilen (1), Kolonbian (4), Ekuadorren (1), Hondurasen (1), Nikaraguan (3) eta Perun (5).

Oro har, hizkuntzen atlas honetan, arriskuan dauden 2.498 hizkuntzen berri ematen da, bost biziberritze/arrisku mailatan sailkatuta:

- Salbu ez dauden hizkuntzak: umeez hitz egiten duten hizkuntzak dira, baina esparru zehatz batzuetan bakarrik (etxean, adibidez). Guztira, 607 hizkuntza daude egoera honetan (arriskuan dauden hizkuntzen %24,3). Unescok dionez, talde honetan dago euskara (Unescoren arabera, 660.000 eta 700.000 hiztun bitartean dauzka euskarak). Dena dela, Iparraldean euskararen egoera are eta kaxkarragoa da. Unescoren arabera, guztiz arriskuan dagoen hizkuntza da.
- Arriskuan dauden hizkuntzak: umeez ez dute hizkuntza ikasten etxean. Orotara, 632 hizkuntza daude talde honetan (%25,3). Aragoiera (10.000 hiztun inguru) asturiera-leoniera (150.000 hiztun) eta gaskoia (250.000 hiztun guz-

- tira, 3.841 Estatu espainiarrean) hemen kokatzen dira, eta zerbait egiten ez bada laster desagertu daitezke.
- Guztiz arriskuan dauden hizkuntzak: aiton-amonen belaunaldiak hitz egiten du bakarrik, eta gurasoen belaunaldiak ulertu egiten du, baina beraien artean ez dute hizkuntza erabiltzen eta ez die euren seme-alabei transmititzen: 502 hizkuntza daude egoera honetan (%20,1)
 - Desagertzeko zorian dauden hizkuntzak: aiton-amonak eta belaunaldi zaharrenak dira hizkuntza dakiten gazteenak, eta, gainera, oso gutxitan erabiltzen dute: 538 hizkuntza denetara (%21,5)
 - Desagertutako hizkuntzak: hiztunak desagertu egin dira: 1950. urtetik 241 hizkuntza desagertu direla munduan esaten du, eta hauetariko 219 hizkuntzen berri ematen du (%8,8).

Egia esan, ez nau harritzen munduan 2.498 hizkuntza desagertzeko arriskuan daudela jakiteak. Izan ere, estatu askok ez dute ezer egiten euren lurraldean hitz egiten diren gutxitutako hizkuntzak babesteko. Indian, adibidez, 200 hizkuntza inguru eta 1.652 dialekto hitz egiten dira, baina Indiako konstituzioak 18 hizkuntza (assamesea, bengalia, gujaratia, hindia, kannada, kashmiria, konkaria, malayalama, manipuria, marathia, nepalia, oriya, panjabia, sanskritoa, sindhia, tamila, telugua eta urdua) onartzen ditu bakarrik bere VIII. artikuluan. Hemezortzi hizkuntza hauetariko asko estatuetakoko hizkuntza ofizialak dira (hindiaren kasuan estatu bat baino gehiagotan da ofiziala) eta biztanleriaren %95,58ak hitz egiten ditu. Honek zera esan nahi du: Indiako biztanleriaren ia %5ak (50 milioi pertsona inguruk) inolako onarpenik ez duten hizkuntzak bakarrik hitz egiten dituela, eta Indiako hizkuntza gehienek (178 hizkuntzak gutxi gora-behera) ez dutela inolako ofizialtasunik. Hau da, Indiako hizkuntzen %90 bazterturik dago, eta, ondorioz, indarra eta prestigioa galtzen ari dira. Horri ingelesa irakaskuntzan, administrazioan edota goi mailako kasten artean hartzen ari den na-

gusitasuna gehitzen badiogu, mendeetako eleaniztasunak gero eta oztopo gehiago dauzkala ondorioztatu behar da. Hizkuntza handiak hizkuntza txikien lekua hartzen ari dira Indian.

Maia hizkuntzen egoera aztertzen badugu, ondorio berdinetara heltzen gara. Mexikoko, Guatemalako eta Belizeko gobernuek aniztasuna suntsitzeko eta indigenak baztertzeko historian zehar hartu dituzten erabakiek eragin negatiboa izan dute maien kultura eta hizkuntzengan. Bizi diren lurraldeetan espainola (Mexiko eta Guatemalan) eta ingelesa (Belizen) direnez hizkuntza ofizial bakarrak, maia hizkuntzak ahultzen eta hiltzen joan dira. Nahiko indartsuen dauden Yukatekoa (Mexiko) eta K'iche (Guatemala) hizkuntzak alde batera utzita, beste hizkuntza gehienak denbora gutxi barru desagertu egin daitezke, behar bezalako hizkuntza politikak bultzatzen ez badira.

1990. urtean, Hizkuntzen Legea onartu zen Errusiar Federazioan. Dena dela, Errusiar Federazioko estatuetaiko agintariak ahalegin gutxi egiten dute *Hizkuntzen Legea* betearazteko, eta tokian tokiko hizkuntzen ezagutza eta erabilera bultzatzeko. Legezko ofizialtasuna lortu bada ere, aurrerapauso gutxi eman dira hizkuntzak sendotzeko eta eguneroko tresna bihurtzeko.

Europara begiratzen badugu, azpimarratzekoa da Europar Batasunean 19 hizkuntza ofizial daudela bakarrik, nahiz eta eremu geo-politiko honetan hitz egiten den hizkuntza kopurua askoz handia izan. Azken urteetako migrazioen ondorio diren hizkuntzak alde batera utzita, guztira, Batasuneko Estatuetan jatorria duten 60 hizkuntza hitz egiten dira, gaur egun, 27 Estaturekin osaturik dagoen esparru politiko eta ekonomiko honetan. Munduko biztanleriaren %7 bizi da Europar Batasunean, baina bakarrik munduko hizkuntza guztien %1 hitz egiten dira hemen. Hau da, biztanle kopuruari dagokion baino hizkuntza gutxiago hitz egiten dira Batasunean. Eta hori horrela da, nire ustez, EB osatzen duten 27 estatuetaiko gobernu gehienek gutxitutako hizkuntzak baztertu egin dituztelako eta asimilazio

politikak bultzatu dituztelako mendeetan. Gogoratu Europako Batasuneko estatu guztiek ez dutela berretsi hizkuntza gutxituen eskubideen aldeko Euroituna.

2. Hizkuntzak babestu beharra

Aniztasun linguistikoa izan da gure munduaren berezitasu-netariko bat, eta horrek ezagutza sortzea eta, ondorioz, eta bizikalitatea hobegotzea ahalbidetu dio gizateriari. Hizkuntzak elkarrekin harremanetan sartzeko eta gure ideiak, emozioak, ezagutzak, oroipenak eta balioak adierazteko tresnarik garrantzitsuenak dira. Hizkuntzak nahitaezko bitartekoak dira kultur adierazpenerako eta ondare kulturala ikusiezina transmititzeko, eta beharrezkoak dira gizakien eta gizarte-taldeen identitatetarako zein aurrerabiderako. David Crystal (2000) hizkuntzalariak dioten bezala, *“Hizkuntza batek herri baten oroimena, sentimenduak eta historia gordetzen ditu bere baitan”*.

Arriskuan dauden hizkuntzak babestea ezinbestekoa da, beraz, munduko aniztasuna eta aurrerabidea ziurtatzeko. Fishmanek dioten bezala, “Gaur egungo globalizazio prozesuaren baitan, hizkuntza txiki asko hil egingo dira. Hala ere, horien kulturek Walmart edo Coca-cola baino askoz ere dohain humanoagoak dituzte. Beraz, gure mundua hizkuntza txikiengat ere mundu segurua izan dadin lortu behar dugu haiei lagunduz eta haiek gordez, gure hobe beharrez (eta haien hobe beharrez)”. Baina nola lortu hori? Zer egin behar da gertatzen ari den linguizidioa gelditzeko? Nola behartu estatuak gutxituta-ko hizkuntzen ezagutza eta erabilera bultzatzera?

3. Nazio Batuen Erakundea eta Unesco

90. hamarkadan, Unesco (Hezkuntza, Zientzia eta Kulturarako Nazio Batuen Erakundea) bere historian aurretik inoiz baino indar gehiagorekin hasi zen hitz egiten hizkuntzak galtzearen arriskuaz, eta estatuei hizkuntzak babesteko erabakiak hartzeko

aholkuak ematen. Horrela, 1996an, Mayor Zaragoza, garai hartan UNESCOko presidentea, Hizkuntza Politikei buruzko nazioarteko mintegi batean parte hartu zuen Leioan (Bizkaia), eta hizkuntzak babestearen garrantziaz berba egin zuen euskal gizarteko hainbat politikari eta eragileren aurrean. Hain zuzen ere, Mayor Zaragoza jaunak zera esan zuen Mintegi horretan: *Munduko hizkuntzen egoerari buruko UNESCOren lehen txosten baten premia dago, planetako hizkuntz aberastasuna deskribatu eta munduko lurralde guztietan hizkuntzek dituzten arazoak azalduko dituen, hizkuntz ondarearen kontzientzia sustatu, euren bilakaera behatzen lagundu eta hizkuntza biziak babesteko neurri gaurkotuak gomendatzeko helburuz*. Mintegi honeetatik abiatuta, Unesco Etxeak Eusko Jaurlaritzarekin akordio bat sinatu zuen 1997an, eta 2005ean Munduko Hizkuntzei Buruzko Txostena argitaratu zen (Martí et. al., 2005). Txosten honen helburua izan zen munduko hizkuntzen egoera azaltzea, euren ezagutza, erabilera eta bilakaerari buruzko datuak emanez. Era berean, zonalde geografiko ezberdinetako errealitate soziolinguistikoaren prospekzio azterketa burutu ziren, hizkuntzen dinamikan aldagai garrantzitsuak zeintzuk ziren zehazteko. Hori guztia desagertzeko arriskuan edo gutxitutako egoeran dauden hizkuntzen sustapen eta berreskurapenerako politiken arloan hartu beharreko erabakiei buruzko zenbait irizpide emateko.

Mintegi hau egin zen urte berean, 1996an, Unescok arriskuan dauden munduko hizkuntzen lehen atlasa argitaratu zuen, Stephen Wurm ikerlariaren eskutik. Arestian esan bezala, Atlas honen helburua zen desagertzeko zorian dauden hizkuntzen inguruan atentzioa deitzea, politikarien, komunitate linguistikoaren eta, oro har, herritarren artean munduko hizkuntza aniztasuna babestearen aldeko jarrera hedatzea, eta munduan desagertzeko arriskuan dauden hizkuntzekin eta aniztasun linguistikoarekin gertatzen dena azaltzea.

Bai Atlasak zein Txostenak gutxitutako hizkuntzen babeserako balio sinboliko handia izan zuten. Izan ere, nazioarte mailan nola-

baiteko eragina eta prestigioa zuen erakunde batek lehen aldiz plazaratzen zuen gutxitutako hizkuntzen auzia, eta estatuei arlo honetan erabakiak hartzea aholkatzen zien. Oartzun mediatiko handia lortu zuten bi lanok, eta hori berez izan zen postiboa.

Lan bi hauek argitaratzeaz gain, NBEak Hizkuntza- eta Erlijio-Gutxiengo Nazional edo Etnikoetako Pertsonen Eskubideen Adierazpena plazaratu zuen 1992an. Unesco-k, bestalde, Kultura-Aniztasunaren Aldeko Adierazpen Nagusia bultzatu zuen 2001ean. Adierazpen honen 5. artikulua zera dio: "...Gizaki orok aukera izan behar du adierazpenak egiteko, eta bere obrak sortu eta zabaltzeko, berak nahi duen hizkuntza horretan, eta, bereziki, ama-hizkuntzan..."(Jagon Saila, 2007:41). Adierazpenaren 6. artikulua, bere aldetik, zera aipatzen du: "Ideien zirkulazio askea bermatuta dago, zirkulazio hori hitzaren nahiz irudiaren bitartez gerta daitekeela. Hori bermatzearekin batera, zaindu behar da kultura guztiak adierazpenak egin eta euren burua ezagutarazi ahal izatea. Kultura-aniztasunaren bermatzaile dira, besteak beste, adierazpen-askatasuna; komunikabideen aniztasuna; eleaniztasuna..." (Euskaltzaindia, Jagon Saila, 2007:41). Azkenik, kontuan hartu behar da 2005ean Unesco-k Kultura-Adierazpenen Aniztasuna Babestu eta Sustatzeko Konbentzioa sinatu zuela. Bertan aitortzen da hizkuntza-aniztasuna kultura-aniztasunaren oinarritzko osagaia dela (Euskaltzaindia, Jagon Saila, 2007:41).

4. Hizkuntzak babesteko nazioarteko erakunde indartsu baten beharra

NBEak eta Unescok azken urteotan emandako pausoen garrantzia ukatu gabe, argi dago zerbait gehiago behar dela munduan gertatzen ari den linguizidioa gelditzeko. Orain arteko esperientziak erakusten du asmo onez betetako adierazpenak, bilerak eta proposamenek ezer gutxirako balio dutela hizkuntzen heriotza gelditzeko. Izan ere, Estatuek, kasu gutxi egiten diote botere ekonomiko, politiko edota militarrik ez

duen erakunde bati. Are gehiago, itxura guztien arabera, etorkizunean ere horrela izango da, estatu zein gobernu burrek benetako eztabaidari oratzen ez badiote; alegia, munduarentzako gobernu bakarra bultzatu nahi duten edo ez erabakitzen ez badute.

W. L. Willkie-k bere *One World* (1945) liburuan edo J. Maritain-ek bere *Gizakia eta Estatua* (1951) liburuan aldarrikatu legez, nik ere pentsatzen dut munduko arazoak konpontzeko, estatuen gaintetik egongo den nolabaiteko gobernua behar dela. Hizkuntzen arlora jaitsiz, iruditzen zait estatuak hizkuntzak babestera behartuko dituen erakunde boteretsu bat behar dela munduan. Izan ere, hizkuntzen babesa Estatuen erabakien mende uzten bada, hizkuntzak mehatxatzen dituzten faktore politikoak, fisikoak eta ekonomiko eta sozialak indartzen joango dira, gutxitutako hizkuntza gehiago desagertuko da, eta pentsamendu, kultura eta bizitzeko modu gutxi batzuk nagusituko dira munduan.

Aipatutako Bibliografia

- Crystal, D. (2000): *Language Death*. Cambridge University Press, Erresuma Batua.
- Euskaltzaindia-Jagon Saila (2007): *Hizkuntza-zuzenbidea. Tes-tu bilduma euskaraz*. Euskaltzaindia, Jagon Saila, Sustapen Batzordea.
- Maritain, J. (1983): *El hombre y el estado*. Fundación Humanismo y Democracia: Encuentro. Madril.
- Martí et. al (2005): *Words and Worlds. World Languages Review*. Multilingual Matters, Erresuma Batua.
- Unesco (2009): Arriskuan dauden munduko hizkuntzen atlasa. (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00206>).
- Willkie, W. L. (1945) *One World*. Aymá, Bartzelona.

Patxi Juaristi